

Валянціна Яноўская

Хрысціянскія канфесіі заходніх губерняў Расійскай імперыі падчас Першай сусветнай вайны

Valiantsina Yanouskaya

Christian confessions of the western provinces of Russian Empire during World War I

World War I caused great changes in the situation of Christian confessions of the front-line area of Russian Empire. These changes were due not only to the shift in the relationship between the state and confessions in connection with the war, but also to the evolution of the religious policy as a result of internal political change. Inter-confessional relations worsened, too, largely influenced by the changes and difficulties caused by the refugee problem.

Keywords: World War I, confession, confessional politics, the clergy

Валентина Яновська

Хрысціянскія канфесіі заходніх губерняў Расійскай імперыі пад час Першай сусветнай вайны

Першая сусветная вайна прынёсла вялікія змяненні ў становішчы хрысціянскіх канфесій прыфрантовай зоны Расійскай імперыі. Воні былі зумовлены не толькі змяненнямі ў взаемавідносинах між дзяржавай і канфесіямі ў зв'язку з вайною, а й эвалюцыяй канфесійнай палітыкі, якая была наслідком внутрышньопалітычных змяненняў. Загострыліся таксама відносіны між канфесіямі, значною мірою пад уплывом пертурбацый і складношчыв, выкліканых праблемай біженцыв.

Ключовыя словы: Першая сусветная вайна, канфесіі, канфесійная палітыка, духоўенства

Пачатак Першай сусветнай вайны прынёс вялікія змены ва ўсе сферы жыцця Расійскай імперыі, у тым ліку і ў канфесійную. Асабліва адчувальна яны праявіліся на той частцы ўкраінскіх, беларускіх, літоўскіх зямель, якія прасціраліся ўздоўж заходняй мяжы і першымі адчулі на сябе гнёт ваенных падзей. Зусім невялікі па гістарычных мерках адрэзак часу (ад пачатку вайны да кастрычніцкіх падзей 1917 г.) змяшчае ў сабе настолькі шырокі і разнастайны спектр падзей у адносінах да хрысціянскіх канфесій, што не можа разглядацца як аднародны. У ім можна вылучыць два этапы, якія адрозніваюцца не толькі інтэнсіўнасцю

дзеінасці царкоўных структур, але і тым значэннем, якое надавалася гэтым структурам у грамадстве. І калі на першым этапе (пачатак вайны – умоўна канец 1916 г.) канфесійны фактар аказваў вялікі (часам вызначальны) уплыў на ўнутрыпалітычную сітуацыю прыфрантавой зоны, то на другім (умоўна канец 1916 – кастрычнік 1917 г.) яго ўплыў стаў відавочна змяншацца.

Нягледзячы на відавочную актуальнасць праблематыкі, да гэтага часу яна не атрымала належнага аналізу, што тычыцца як беларускай, так і ўкраінскай, і літоўскай гістарыяграфій. Праўда, сітуацыя ў беларускай гістарыяграфіі апошніх часоў адзначаецца павышэннем зацікаўленасці да нацыянальнай палітыкі і стану нацыянальных асяродкаў падчас Першай сусветнай вайны¹. Гэтыя работы ў той ці іншай ступені дакранаюцца і да канфесійнай сітуацыі. Што датычыць спецыяльных даследаванняў па праблеме, то ў апошнія гады было надрукавана некалькі даволі грунтоўных артыкулаў, у якіх аналізуюцца розныя аспекты канфесійнага жыцця напярэдадні і ў перыяд вайны².

У расійскай гістарыяграфіі канфесійны складнік у падзеях Першай сусветнай вайны разглядаецца ў асобных выданнях³. Але некаторыя канцэптуальныя падыходы расійскіх аўтараў выклікаюць нязгоду. Так, у манаграфіі А. Бахтурынай пры разглядзе канфесійнай сітуацыі ў Галіцыі ў пачатковы перыяд вайны адзначаецца, што палітычная і канфесійная сітуацыя пачатку XX ст. настолькі змяніліся, што вопыт XIX ст. (відаць, тут маецца на ўвазе і вопыт беларускай тэрыторыі 1839 г.) па «ўз’яднанні» ўніяцкай царквы з праваслаўнай на гэты момант быў не прыгодны. Не ўдаючыся тут у палеміку наконт мэтазгоднасці выкарыстання тэрміна «ўз’яднанне» і адпаведнасці яго рэчаіснасці, адзначым, што факт звароту Св. Сінода на пачатку 1915 г. да епіскапата былых «уніяцкіх» тэрыторый з прапановай паслаць у Галіцыю адукаваных святароў сведчыць, што іх вопыт не лічыўся лішнім. Гэтую думку можна падмацаваць тым, што: па-першае, беларуская тэрыторыя стала менавіта той зонай, дзе адбываліся пераходы з праваслаўя ў каталіцтва пасля ўказа 27 красавіка 1905 г.; па-другое, праваслаўнае кіраўніцтва разглядала праваслаўных гэтай тэрыторыі як «неокрепших в православии» і рэгулярна патрабавала звесткі аб выкананні абрадаў праваслаўнай царквы. Аб тым, што дадзены «вопыт» (маецца на ўвазе прымусовае далучэнне) выкарыстоўваўся даволі актыўна, сведчаць як непасрэдныя выказванні апошняга прота-

прасвітара Г. Шавельскага, так і ўскосныя мітрапаліта Еўлогія. Трагічны лёс галіцыйскіх уніятаў цікавіць і сучасную ўкраінскую гістарыяграфію. У працы ўкраінскага даследчыка В. Перэвезія «Служіння Богу і народу: Украінска греко-католицька церква між двома сьвітовымі войнамі» адзначаецца, што з прыходам рускага войска ў Галіцыю былі арыштаваны і высланы ўглыб Расіі ўкраінскія дзеячы культуры, грамадскага жыцця і царквы. Арыштаваных святароў замяніла расійскае праваслаўнае духавенства⁴.

Недаследаваннасць і шматграннасць праблемы патрабуе вызначыць асноўныя напрамкі даследавання і кола пытанняў, неабходных для раскрыцця яе сутнасці: а) змены ў канфесійнай палітыцы (куды мы ўключаем не толькі змены адносін паміж дзяржавай і асобнымі канфесіямі ў сувязі з вайной, але і эвалюцыю канфесійнай палітыкі, як следства ўнутрыпалітычных змен); б) адносіны паміж рознымі канфесіямі (маюцца на ўвазе як адносіны паміж духавенствам і вернікамі розных канфесій, так і тыя складанасці, якія былі вызначаны праблемай бежанства).

З першых дзён вайны праваслаўнай царкве ў палітыцы ўладаў адводзілася роля не проста пануючай сярод іншых канфесій, яна павінна была стаць галоўным ідэйным натхняльнікам воінаў падчас ваенных дзеянняў (ваеннае духавенства) і падтрымліваць маральны дух і веру ў сілу рускай зброі грамадзянскага насельніцтва на месцах (прыходскае духавенства). Першае тычылася ў роўнай ступені ўсяго праваслаўнага духавенства Расійскай імперыі. Другое ў большай ступені стала выпрабаваннем для святароў тых тэрыторый, якія апынуліся ў зоне ваенных дзеянняў, або ў непасрэднай блізкасці ад яе. Таму галоўным кірункам палітыкі ў адносінах да праваслаўнай царквы на першым этапе вайны варта назваць курс на ўзмацненне яе значнасці ў грамадстве.

Падрыхтоўка праваслаўнага святарства да выканання абавязкаў ідэйных натхняльнікаў воінаў у часы ваенных выпрабаванняў пачалася яшчэ да абвяшчэння вайны. Улічыўшы пралікі папярэдніх ваенных падзей, для ваеннага духавенства Расіі была распрацавана спецыяльная інструкцыя, у якой былі выкладзены ўсе іх асноўныя абавязкі ў выпадку ваенных дзеянняў. Дакумент гэты стаў асабліва важным для тых святароў, якія былі мабілізаваны або самі выказалі жаданне адправіцца на фронт і для якіх гэтыя абавязкі

былі зусім новымі і незнаёмымі. А такіх было даволі шмат: колькасць святароў, што адносіліся да ведамства протапрасвітара, за гады вайны павялічылася амаль у 7 разоў. Дакументы з беларускіх архівасховішчаў утрымліваюць звароты праваслаўных святароў, якія выказвалі жаданне перайсці ў ваеннае ведамства. Напрыклад, святар Хізаўскай царквы Рагачоўскага павета Чудовіч матывіраваў сваё імкненне адправіцца на фронт жаданнем «более активно послужить Царю и Отечеству»⁵. Жаданне адправіцца на ваенную службу выказалі і выхаванцы духоўных семінарыяў. Ужо к канцу 1914/1915 нав. г. 26 семінарыстаў Віцебскай духоўнай семінарыі падалі прашэнне аб звальненні з семінарыі з мэтай паступіць у юнкерскае вучылішча, або адправіцца непасрэдна на фронт. Многія з іх ужо ў 1915 г былі прадстаўлены да баявых узнагарод⁶.

З пачаткам вайны праца прыходскіх святароў набыла новы змест, прычым не толькі за кошт пашырэння кола абавязкаў і роста іх значнасці ў грамадстве, але і ў сувязі са змяненнямі ўмоў працы. Што тычылася службовых абавязкаў духавенства, то акрамя сваёй звычайнай пастарскай справы, яны павінны былі падтрымліваць маральны стан прыхажан, адпраўляць у армію і шпіталі біблію, малітоўнікі, царкоўную літаратуру. Для забеспячэння праваслаўных святароў «правільнымі і точнымі» звесткамі аб ваенных падзеях, і каб яны ў сваю чаргу маглі перадаваць гэтыя звесткі сваім прыхажанам, падтрымліваючы сярод іх адпаведны настрой і веру «в величие России», Св. Сінод прыняў рашэнне выдаваць штодзённы друкаваны орган – «Приходской листок».

Канфесійная палітыка ў Расійскай імперыі адносна рымска-каталіцкай царквы заўсёды знаходзілася ў звязку з так званым «польскім пытаннем». Імкненне раз’яднаць нацыянальнае і рэлігійнае, аддзяліць каталіцтва ад «польскасці» стала асноўнай палітычнай мэтай пасля паўстання 1863–1864 гг. Абвастрэнне адносін паміж Расіяй і Аўстрыяй выклікала больш пільную ўвагу ўладавых структур да насельніцтва заходняй часткі імперыі. Каталізатарам усплеску антыўрадавых настрояў, на іх думку, мог стаць 100-гадовы юбілей паўстання 1863–1864 гг. У пачатку 1913 г. перад паліцэйскімі службаў былі пастаўлены задачы: не дапусціць святкавання азначанай падзеі. У цыркуляры Ковенскага губернатара з гэтай нагоды адзначалася: «в

польских революционных кругах усилилась надежда на вооруженное, в ближайшем будущем, столкновение России с Австрией и на использование поляками этого столкновения в целях восстановления независимости <...> Празднование юбилея польского восстания, несомненно, в значительной степени подогреет возбужденное состояние враждебно настроенного против России польского населения в Привислинском, Юго-Западном и отчасти Северо-Западном Краях»⁷. Паліцэйскім чынам прадпісвалася прыняць усе неабходныя меры, каб з боку рымска-каталіцкага духавенства не было дапушчана ў касцёлах у той ці іншай форме святкавання гадавіны паўстання.

Пачатак вайны востра паставіў пытанне: на якім баку апынуцца католікі: расійскага ўрада ці яго праціўнікаў. Насуперак недаверу з боку мясцовых улад рымска-каталіцкая царква на працягу ўсяго складанага ваеннага перыяду заставалася вернай свайму абавязку, заклікаючы вернікаў аказваць дапамогу пацярпелым ад вайны. Пра што і сведчаць архіўныя дакументы. З рапарта Навагрудскага павятовага спраўніка ад 29 кастрычніка 1914 г. вядома, што ў Навагрудскім, Услюбскім, Новамышскім, Мірскім, Паланэчскім і Дараўскім рымска-каталіцкіх касцёлах гэтага павета з дня абвяшчэння Германіяй і Аўстрыяй вайны Расіі рэгулярна ладзіліся службы аб дараванні перамогі «русскому оружию», а таксама збіраліся ахвяраванні на карысць параненых і тых сямей, кармільцы якіх былі прызваны на фронт⁸. Падобныя паведамленні паступалі і з іншых месцаў.

Імкненне каталіцкіх святароў і вернікаў падтрымаць расійскія ўлады ў цяжкія гады ваенных выпрабаванняў з'явіліся падставай для апошніх ініцыяваць перагляд заканадаўчых актаў адносна каталіцкай царквы ў бок прадастаўлення ёй больш правоў у галіне царкоўнага жыцця. У 1915 г. МУС прыступіла да складання новых штатаў рымска-каталіцкіх кансісторый, семінарыяў і Акадэміі, што меркавалася ажыццявіць за кошт сродкаў, якія ішлі на ўтрыманне Дэпартаменту духоўных спраў замежных веравызнанняў, а дэпартамент цалкам ўтрымліваць на сродкі дзяржаўнага казначэйства. Планавалася распрацоўка законапраектаў «О римско-католических монастырях» (аб магчымасці адкрыцця новых манастыроў), «О предоставлении римско-католическим епископам права надзора за преподаванием римско-католического Закона Божия в светских учебных заведени-

ях». Меркавалася таксама адмена некаторых абмежаванняў для асоб каталіцкага веравызнання⁹.

У складзе мерапрыемстваў МУС, праектаваных па Дэпартаменту духоўных спраў у 1915 г., быў распрацаваны таксама праект, які тычыўся стараверства: стараверам меркавалася даць свабоднае вызнанне веры і адпраўлення рэлігійных абрадаў, а таксама ўтварэнне абшчын ва ўстаноўленым парадку. Але пад ціскам ваенных абставін гэты заканадаўчы праект так і не быў цалкам рэалізаваны.

Вайна выклікала прыняцце шэрагу дыскрымінацыйных законаў у адносінах да замежнага насельніцтва, што пражывала ў імперыі. Прычым звесткі пра падданных замежных краін пачалі збірацца ў заходніх губернях яшчэ напярэдадні вайны. Адной з падстаў для павышэння ўвагі да насельніцтва нямецкага паходжання паслужылі звесткі, што германскі «Союз для охрaны германізма за границей» пасылае ў нямецкія калоніі ў Расіі сваіх эмісараў, якія, «порицая все русское, пропагандируют среди немцев-колонистов и в особенности немцев-солдат русской службы идею пангерманизма, и, между тем, оказывают своим соотечественникам материальную поддержку для скупки возможно большего количества земли преимущественно вдоль линии железных дорог, выгодных для немецких интересов»¹⁰.

Да пачатку 1914 г. мясцовыя ўлады паспелі зафіксаваць усіх замежнікаў, у тым ліку, зразумела, лютэранскіх святароў і прыхаджан. Праўда, мэтай збора падобных звестак было ўстанаўленне не іх канфесійнай прыналежнасці, а годнасць/прыналежнасць мужчынскай часткі гэтай групы насельніцтва да службы ў замежнай арміі. З пачаткам вайны нямецкае насельніцтва часткова было дэпартыравана з прыфрантавой паласы. Закрываліся нямецкамоўныя газеты, грамадскія таварыствы. За 1915–1917 гг. было зацверджана некалькі «ліквідацыйных» законаў, якія абмяжоўвалі правы асоб нямецкай нацыянальнасці на ўласнасць нерухомасцю і зямлёй. Былі абмежаваны і асабістыя правы немцаў-пратэстантаў.

Пачатак вайны з’явіўся падставай і для перагляду ўзаемаадносін паміж дзяржавай і пратэстанцкімі канфесіямі на заканадаўчым узроўні. У 1915 г. пад шылдай распрацоўкі мерапрыемстваў па ўдасканальванні веравызнаўчай палітыкі МУС (Дэпартамент духоўных спраў замежных веравызнанняў) прыняў рашэнне

прыступіць да кардынальнай перапрацоўкі заканадаўчых актаў адносна пратэстанцкіх канфесій. Перш за ўсё крытыцы быў падвергнуты статут 1832 г. Адзначалася, што гэты статут быў складзены пад выключным уплывам асобаў нямецкага паходжання і разглядаў евангелісцка-лютэранскую веру ў якасці нямецкай нацыянальнай. У цэлым, даючы ацэнку гэтаму статуту, была выказана думка, што яго палажэнні не адпавядалі на бягучы момант ні дзяржаўным інтарэсам, ні новым умовам царкоўнага жыцця лютэран. МУС прапанавала змяніць у справядстве нямецкую мову на дзяржаўную, зрабіўшы яе ў далейшым абавязковай і забяспечыць вядзенне службы на роднай мове прыхаджан. Для гэтага планавалася пераўтварыць тэалагічны факультэт Юр'еўскага ўніверсітэта ў асобны тэалагічны інстытут з выкладаннем на дзяржаўнай мове¹¹. Але ваенныя падзеі не далі магчымасці рэалізаваць усе гэтыя планы. Толькі асобныя ідэі, што ўтрымлівалі праекты, уводзіліся ў адміністрацыйным парадку.

Пад узмоцнены кантроль дзяржаўных органаў падпалі і асобныя пратэстанцкія адгалінаванні. 18 мая 1916 г. ў адрас губернатараў быў накіраваны сакрэтны цыркуляр МУС «Об усилении надзора за сектантским движением». Падставай паслужыла адмова прыхільнікаў баптызма, евангельскіх хрысціян і адвентыстаў ад выкарыстання зброі супраць ворага і ўдзелу ў вайне. У дакуменце гаварылася: «По настоящее время от военных Прокуроров Военно-окружных судов продолжают, постепенно возрастая в числе, поступать уведомления об отказах по религиозным убеждениям нижних воинских чинов, в большинстве случаев баптистов, евангельских христиан и адвентистов от употребления оружия против врагов и от участия в войне»¹². Адзначалася, што ў многіх выпадках секты ўзначальваліся замежнымі падданымі і прадпісвалася ўзмацніць кантроль за распаўсюджванне літаратуры антымільтарэскага зместу.

Вайна вярнула ў Расійскую імперыю яшчэ адну канфесійную праблему – праблему ўніятаў. Яна паўстала з моманту ўступлення расійскіх войск на тэрыторыю Аўстра-Венгрыі і ўлады імкнуліся вырашыць яе старым спосабам – шляхам далучэння ўніятаў да праваслаўнай царквы. Адбывалася гэта, па сведчанні протапрасвітара Г. Шавельскага, не заўсёды па добрай волі. Ужо да канца снежня 1914 г., адзначаў ён, у Галіцыі было ўтворана 50 праваслаўных

прыходаў. Для развіцця падзей у гэтым напрамку было вырашана выкарыстоўваць досвед працы праваслаўных святароў з тэрыторыі былога распаўсюджання ўніяцтва. 4 лютага 1915 г. адбыўся указ Св. Сінода, у якім гаварылася, што ў сувязі з заняццем рускімі войскамі Галіцыі пачаліся масовыя пераходы насельніцтва ў праваслаўе і было адкрыта да 75 праваслаўных прыходаў. Св. Сінод прадпісваў мітрапаліту Кіеўскаму; архіепіскапам Харкаўскаму, Літоўскаму, Кішынёўскаму, Херсонскаму, Гродзенскаму; епіскапам Мінскаму і Тураўскаму, Падольскаму, Палтаўскаму, Екацярынаслаўскаму, Чарнігаўскаму, Холмскаму, Полацкаму, Магілёўскаму «предложить священникам <...> имеющим полное семинарское образование, отличающимся добрым пастырским настроением и владеющим живою малороссийской речью, отправиться в Галицию для исполнения пастырских обязанностей»¹³. Але, калі ў маі 1915 г. германскія войскі пачалі наступаць, Галіцыю мусілі пакінуць і тыя, што праводзілі «уз’яднанне», і тыя, што сталі праваслаўнымі. Адступалі і ўніаты, што схіляліся да праваслаўя і баяліся застацца. І нездарма. Многія, хто не паспеў выехаць, або не пажадаў пакінуць родныя мясціны, закончылі сваё жыццё на шыбеніцах, або былі расстраляныя.

Адносіны паміж рознымі хрысціянскімі канфесіямі на тэрыторыі Беларусі ў гады Першай сусветнай вайны вызначаліся як і раней гістарычнымі традыцыямі шматвяковага суіснавання. Але цяпер у іх умяшалася адна з самых вострых праблем часоў вайны – бежанства. У ракурсе нашай праблемы перш за ўсё маецца на ўвазе не столькі адток мясцовага насельніцтва на ўсход, колькі прыбыццё на прыфрантавую тэрыторыю вялікай колькасці бежанцаў з Царства Польскага, а пазней – перамяшчэнне насельніцтва з заходніх частак у цэнтральныя і ўсходнія. Гэтыя перамяшчэнні значна змянялі і без таго пярэстую канфесійную структуру тэрыторыі і часцяком абвастралі адносіны не толькі паміж рознымі канфесіямі, але і ўнутры іх.

Бежанцаў імкнуліся накіраваць углыб Расіі. Прычым размеркаванне першапачаткова ішло з улікам канфесійнай прыналежнасці. Але, калі ў верасні 1915 г. расійскія войскі пакінулі Вільню, Гродна, Ліды, Брэст, Пінск, становішча змянілася і прадстаўнікоў усіх канфесій пачалі накіроўваць у адных напрамках. Што адлюстравана ў адпаведных дакументах. Так, паводле рапарта назіральніка за рухам

бежанцаў на ст. Орша, за перыяд з 27 жніўня да 10 лістапада 1915 г. ім было размеркавана ў вагоны 21080 бежанцаў. Але, калі ў верасні хрысціяне накіроўваліся ў Сібірск, а яўрэі – у Пензу і Тамбоў, дык у кастрычніку ўсім быў дадзены кірунак на Ніжні Ноўгарад, Казань, Іванава-Вазнясенск¹⁴.

Разам з тым значная частка бежанцаў заставалася на прыфрантавой тэрыторыі. Акрамя духоўных паслуг, ім была патрэбна і матэрыяльная падтрымка: адзенне, жыллё, харчаванне, уладкаванне на працу і г.д. Становішча ўскладнялася яшчэ і тым, што ў складзе бежанцаў апынуліся прадстаўнікі розных канфесій. Паўставала пытанне і аб выдзяленні месцаў пахавання неправаслаўнага насельніцтва. Яшчэ на пачатку вайны, 29 верасня 1914 г., адбыўся ўказ Св. Сінода, якім сцвярджалася, што прычты не павінны перашкаджаць вылучэнню асобных месцаў для пахавання старавераў і сектантаў на праваслаўных могілках¹⁵. Гэта выклікала незадаволенасць як з боку праваслаўнага насельніцтва, так і праваслаўнага духавенства.

У сувязі з тым, што сярод мясцовых жыхароў, дзе аселі бежанцы, час ад часу пачала праяўляцца незадаволенасць, што магло справакаваць пагромы, урад звярнуўся па дапамогу да Св. Сінода. 30 лістапада 1916 г. Св. Сінод прыняў рашэнне накіраваць цыркуляр у адрас епіскапаў, наказавшы ім блаславіць прыходскае духавенства, каб тыя ў прыватных бясёдах і казаннях унушалі жыхарам аб неабходнасці «братских, полных христианской любви отношений к пострадавшим от войны беженцам»¹⁶. Але праблема ўзаемаадносін мясцовага насельніцтва і бежанцаў, як і матэрыяльнага забеспячэння апошніх, заставалася вострай на працягу ўсяго ваеннага перыяду.

1917 год паклаў пачатак кардынальных змен у канфесійнай палітыцы ў дачыненні да ўсіх без выключэння канфесій. Праўда, каталізатарам гэтых падзей былі ўжо не ваенныя падзеі, а ўнутрыпалітычныя. Прышоўшы да ўлады, Часовы ўрад абвясціў новы курс канфесійнай палітыкі. Дэкларацыяй ад 6 сакавіка 1917 г. абяцалася: а) адмяніць усе канфесійныя абмежаванні; б) неадкладна, да склікання Устаноўчага сходу, забяспечыць дзяржаўнымі нарматыўнымі актамі, якія павінны былі гарантаваць грамадзянскую свабоду і роўнасць усіх перад законам.

Новы курс датычыўся ўсіх канфесій, але больш за ўсіх адчула перамены праваслаўная царква, бо яна пазбаўлялася статуса

вяршыинства. Тым не менш, 6 сакавіка 1917 г. Св. Сінод апублікаваў пасланне, якім заклікаў вернікаў падтрымаць Часовы ўрад. Сінадальным вызначэннем 7–8 сакавіка было адменена ўпамінанне падчас царкоўнай службы імператара і пастаноўлена «возносить моления о благоверном Временном правительстве»¹⁷. Што датычыла стаўлення да вайны, Св. Сінод падтрымаў курс Часовага ўрада на працяг вайны, спрыяў распаўсюджванню ваеннай пазыкі. Праўда, варта адзначыць, што да гэтага часу ўжо быў прызначаны новы обер-пракурор Св. Сінода (В. М. Львоў) і сфарміраваны яго новы склад.

Праваслаўнае духавенства праводзіла на месцах з'езды, выказваючы згоду з пазіцыяй Св. Сінода па ацэнцы палітычнай сітуацыі і прымаючы рашэнні аб выпрацоўцы спосабаў уплыву на насельніцтва прыходаў у захаванні поўнага спакою ў дачыненні да сучасных падзей, у падпарадкаванні Часоваму ўраду, у неабходнасці працягу вайны да пераможнага канца¹⁸.

Аднак жыццё ўносіла свае карэктывы: то там, то тут успыхвала незадаволенасць праваслаўнага духавенства тым, як ажыццяўлялася канфесійная палітыка на месцах. Паступова прывітальныя пасланні ў адрас Часовага ўрада змяніліся скаргамі з месц аб беззаконнях з боку мясцовых улад. Сярод духавенства раслі апазіцыйныя настроі ў дачыненні да Часовага ўрада, спела незадаволенасць дзеяннямі обер-пракурора В. Львова. У выніку В. Львоў быў звольнены з пасады, на якую быў прызначаны прафесар А. Карташоў. Неўзабаве (5 жніўня) пасада обер-пракурора была скасавана і заснавана Міністэрства веравызнанняў на чале з А. Карташовым. Гэты акт гісторыкамі расцэньваецца як завяршэнне двухсотгадовага «сінадальнага» перыяду¹⁹. У падпарадкаванні Міністэрства веравызнанняў былі перададзены справы не толькі праваслаўнай царквы, але і ўсіх іншых «инославных» і «иноверных» канфесій. Кастрычніцкія падзеі 1917 г. паклалі пачатак не проста кардынальных зменаў у канфесійнай палітыцы, а поўнага адмаўлення канфесійнага фактару і яго ролі ў развіцці дзяржавы і грамадства.

Такім чынам, змены ў становішчы хрысціянскіх канфесій былі выкліканы не толькі неабходнасцю прыстасавання да новых умоў ваеннага часу, але і стаўленнем да іх з боку ўладных структур. Пачатак

Першай сусветнай вайны паклаў канец лібералізацыі заканадаўства ў дачыненні да розных канфесій Расійскай імперыі, якая, хоць і з абмежаваннямі, але пачала ажыццяўляцца пасля прыняцця закона аб верацярпімасці ад 17 красавіка і маніфеста ад 17 кастрычніка 1905 г. Адносіны ўрада да так званых замежных хрысціянскіх веравызнанняў былі неаднароднымі: а) цалкам негатыўнымі да лютэранскага насельніцтва, якое падлягала значным абмежаванням, арыштам або дэпартацыі; б) недаверлівымі, але разам з тым вымушана паблажлівымі да рымска-каталіцкага. Што да праваслаўнай царквы, яе палажэнне таксама змянілася: спачатку пад прыгнётам ваенных падзей і тых новых абавязкаў і чаканняў, што ўскладаліся на яе, як на апору і ідэалагічны падмурак уладных структур і пераважнай большасці насельніцтва, а затым – у выніку рэвалюцыйных узрушэнняў 1917 г.

- ¹ Рындин С. Н. Политика Российского правительства в отношении иностранных подданных на территории Беларуси накануне и в годы Первой мировой войны // *Веснік БДУ*. – 2013. – №1. – С. 13-16. – (Сер. 3. Гісторыя. Эканоміка. Права);
Рындин С. Н. Мероприятия гражданских властей белорусских губерний по выселению иностранных подданных в 1914-1915 гг. // *Архіварыус: Зборнік навуковых паведамленняў і артыкулаў*. – Мінск: НГАБ, 2013. – Вып. 11. – С. 150-159.
- ² Родионова О. А. Православное духовенство белорусских епархий в начальный период Первой мировой войны (июль – декабрь 1914 г.) // *Веснік ГрДУ*. – 2009. – № 2. – С. 28-36. – (Серыя 1);
Яноўская В. В. Пратэстанцкія канфесіі Беларусі падчас Першай сусветнай вайны // *Первая мировая война в исторических судьбах Европы: Сб. материалов Междунар. науч. конф., г. Вилейка, 18 окт. 2014 г.* / Редкол.: В. А. Богуш (пред.) [и др.]. – Минск: Изд. центр БГУ, 2014. – С. 246-251;
Яноўская В. В. Праваслаўная царква Віцебшчыны ў час Першай сусветнай вайны // *Кутеинский монастырь: прошлое, настоящее, будущее: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Орша, 10 окт. 2014 г.)* / Сост. В. В. Яновская, Р. В. Зенюк; Редкол.: А. А. Коваленя (гл. ред.) [и др.]. – Минск: Белстан, 2015. – С. 120-136.
- ³ Бахтурина А. Ю. *Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914-1917 гг.)*. – М.: Росспэн, 2004. – 388 с.; Лиценбергер О. А. *Евангелическо-лютеранская церковь в Российской империи (XVI-XX вв.)*. – М.: Фонд «Лютеранское культурное наследие», 2003. – 543 с.

- ⁴ Перевезій В. О. Служіння Богу і народу: Українська греко-католицька церква між двома світовими війнами. – К.: Світогляд, 2004. – С. 11.
- ⁵ Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (далей – НГАБ). – Ф. 2301. – Воп. 1. – Спр. 1097. – Арк. 2.
- ⁶ Полоцкие епархиальные ведомости. – 1915. – № 18. – С. 311, 316.
- ⁷ Каўнаскі акруговы архіў (далей – КАА). – Ф. I-2. – Воп. 1. – Спр. 124. – Арк. 107.
- ⁸ НГАБ. – Ф. 295. – Воп. 1. – Спр. 8645. – Арк. 13-13 адв.
- ⁹ Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў (далей – РДГА). – Ф. 821. – Воп. 150. – Спр. 18. – Арк. 4, 4 адв., 5, 6.
- ¹⁰ КАА. – Ф. I-2. – Воп. 1. – Спр. 124. – Арк. 74.
- ¹¹ РДГА. – Ф. 821. – Воп. 150. – Спр. 18. – Арк. 7, 8, 9.
- ¹² НГАБ. – Ф. 1430. – Воп. 1. – Спр. 49794. – Арк. 1.
- ¹³ Минские епархиальные ведомости. – 1915. – № 5. – С. 51.
- ¹⁴ Беларусь в годы Первой мировой войны (1914-1918): Сборник документов / Сост.: В. В. Врублевский [и др.]; Редкол.: В. И. Адамушко (пред.) [и др.]. – Минск: Беларусь, 2014. – С. 138.
- ¹⁵ Полоцкие епархиальные ведомости. – 1914. – № 43. – С. 455.
- ¹⁶ Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы. – Ф. 604. – Воп. 1. – Спр. 71. – Арк. 66.
- ¹⁷ Русское православие: вехи истории / Науч. ред. А. И. Клебанов. – М.: Политиздат, 1989. – С. 425.
- ¹⁸ НГАБ. – Фонд 2301. – Воп. 1. – Спр. 927. – Арк. 6.
- ¹⁹ Федоров В. А. Русская Православная Церковь и государство. Синодальный период. 1700-1917. – М.: Русская панорама, 2003. – С. 269.